

Політико-правові механізми російсько-українського протиборства за контроль над морем у чорноморсько-азовському регіоні (1991-2014 рр.)

Political and Legal Mechanisms of the Russian-Ukrainian Struggle for Sea Control in the Black Sea and the Sea of Azov Region (1991–2014)

Михайло Чучин

професор кафедри Військово-Морських Сил, e-mail: mikhailchuc@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6176-099X>

Mykhailo Chuchyn

Professor of the Department of Naval Forces, e-mail: mikhailchuc@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6176-099X>

Національний університет оборони України, м. Київ, Україна

National Defence University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Received: July 26, 2026 | Revised: August 23, 2026 | Accepted: August 31, 2026

УДК: 327.5:355.46(262.5)(477:470+571)"1991/2014"

DOI: <https://doi.org/10.33445/sds.2026.16.4.18>

Мета дослідження. Провести комплексний аналіз політико-правових механізмів і територіальних суперечностей як інструментів російсько-українського протиборства за контроль над морем у Чорноморсько-Азовському регіоні впродовж 1991–2014 рр.

Методи дослідження. Застосовано системний, історико-генетичний, проблемно-хронологічний, порівняльно-правовий і структурно-функціональний методи.

Результати дослідження. Встановлено, що питання статусу Криму і Севастополя, базування Чорноморського флоту Російської Федерації, делімітації Азовського моря та Керченської протоки були взаємопов'язаними складниками боротьби за вплив у морському просторі. З'ясовано, що Російська Федерація використовувала політико-правові механізми, територіальні суперечності та правову невизначеність для збереження й розширення регіонального впливу. Тузлінська криза 2003 р. засвідчила перехід від політико-правового протистояння до практичних силових дій. У ретроспективі правова невизначеність і російська військова присутність у Криму створили умови, використані під час подальшої ескалації.

Теоретична цінність дослідження. Уточнено наукове розуміння боротьби за контроль над морем як комплексного процесу, що охоплює взаємодію політичних, правових, територіальних і військово-політичних інструментів. Запропонований підхід дає змогу розглядати правову невизначеність, територіальні суперечності та військову присутність як взаємопов'язані чинники трансформації воєнно-політичного балансу в морському регіоні.

Практична цінність дослідження. Результати можуть бути використані для аналізу загроз морській безпеці України, формування державної морської політики, підготовки правових і дипломатичних позицій щодо захисту суверенітету та суверенних прав України, а також у стратегічному плануванні у сфері національної безпеки й оборони.

Обмеження дослідження. Дослідження обмежене хронологічними межами 1991–2014 рр. та доступною джерельною базою, що ґрунтується переважно на оприлюднених нормативно-правових актах і наукових працях та не дає змоги повною мірою реконструювати мотиви й процес ухвалення політичних рішень.

Тип статті. Теоретико-аналітична.

Purpose. To conduct a comprehensive analysis of political and legal mechanisms and territorial disputes as instruments of Russian-Ukrainian confrontation over sea control in the Black Sea–Azov region during 1991–2014.

Methods. The study employs systemic, historical-genetic, problem-chronological, comparative legal, and structural-functional methods.

Findings. The study establishes that the status of Crimea and Sevastopol, the basing of the Black Sea Fleet of the Russian Federation, and the delimitation of the Sea of Azov and the Kerch Strait constituted interconnected components of the struggle for influence over the maritime domain. It is found that the Russian Federation used political and legal mechanisms, territorial disputes, and legal uncertainty to maintain and expand its regional influence. The 2003 Tuzla crisis marked a transition from political and legal confrontation to practical coercive actions. In retrospect, legal uncertainty and the Russian military presence in Crimea created conditions that were subsequently exploited during further escalation.

Theoretical implications. The study advances the scholarly understanding of the struggle for sea control as a complex process involving the interaction of political, legal, territorial, and military-political instruments. The proposed approach makes it possible to conceptualize legal uncertainty, territorial disputes, and military presence as interconnected factors in the transformation of the military-political balance in the maritime region.

Practical Value. The findings can be used to assess threats to Ukraine's maritime security, develop national maritime policy, formulate legal and diplomatic positions for protecting Ukraine's sovereignty and sovereign rights, and support strategic planning in the field of national security and defense.

Limitations/Future research. The study is limited to the period 1991–2014 and to the available source base, which consists primarily of publicly available legal and regulatory documents and scholarly publications and therefore does not allow for a comprehensive reconstruction of the motives and processes underlying political decision-making.

Paper type: Theoretical and analytical.

Ключові слова: Україна; Російська Федерація; контроль над морем; Чорноморсько-Азовський регіон; політико-правові механізми; правовий ревізіонізм; територіальні суперечності; делімітація морських кордонів; Чорноморський флот.

Key words: Ukraine; Russian Federation; Sea Control; Black Sea–Azov Region; Political and Legal Mechanisms; Legal Revisionism; Territorial Disputes; Maritime Boundary Delimitation; Black Sea Fleet.

Вступ

Чорноморсько-Азовський регіон після розпаду СРСР залишався простором перетину безпекових, економічних і воєнно-стратегічних інтересів України та Російської Федерації. Неврегульованість питань розподілу морських просторів, присутність Чорноморського флоту Російської Федерації у Криму та суперечності щодо режиму використання Азовського моря і Керченської протоки створили умови, за яких правові механізми та двосторонні домовленості дедалі частіше набували значення інструментів політичного впливу. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю з'ясування ролі цих механізмів у трансформації воєнно-політичного балансу та регіонального статус-кво в Чорноморсько-Азовському регіоні.

Метою дослідження є комплексний аналіз політико-правових механізмів і територіальних суперечностей як інструментів російсько-українського протиборства за контроль над морем у Чорноморсько-Азовському регіоні впродовж 1991–2014 рр.

Для досягнення поставленої мети передбачено: простежити еволюцію політики Російської Федерації щодо Криму і Севастополя; визначити роль договірно-правового оформлення українсько-російських відносин; розкрити значення не врегульованості статусу Азовського моря та Керченської протоки; проаналізувати кризу навколо острова Коса Тузла; оцінити значення військової присутності Чорноморського флоту Російської Федерації та Харківських угод у формуванні умов для посилення російського впливу в регіоні.

Об'єктом дослідження є російсько-українське протиборство за контроль над морем у Чорноморсько-Азовському регіоні у 1991–2014 рр.

Предметом дослідження є політико-правові, територіальні та військово-політичні механізми й інструменти, що застосовувалися у процесі цього протиборства.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному розгляді політико-правових, територіальних і військово-політичних механізмів як взаємопов'язаних складників російсько-українського протиборства за контроль над морським простором Чорноморсько-Азовського регіону. У межах такого підходу питання статусу Криму і Севастополя, базування Чорноморського флоту Російської Федерації, правового режиму Азовського моря і Керченської протоки та Тузлинської кризи розглядаються не ізольовано, а у взаємозв'язку з трансформацією регіонального воєнно-політичного середовища.

Огляд літератури

Окремі аспекти досліджуваної проблеми висвітлено переважно в українській історіографії. Н. Рибак дослідила місце кримського питання в українсько-російських міждержавних відносинах 1990-х рр. [1]. Б. Левик проаналізував роль Чорноморського флоту Російської Федерації в українсько-російських відносинах у пострадянський період [2]. Правовим проблемам делімітації Азовського моря та Керченської протоки присвячено дослідження І. Панченко [3]. Інформаційний, геостратегічний і воєнно-політичний виміри Тузлинської кризи розкрито у працях О. Гапеевої, П. Гай-Нижника та В. Мараєва [4–6]. Сприйняття Харківських угод 2010 р. політичними, медійними й експертними середовищами України дослідив П. Артимішин [7].

Наявні праці формують важливу фактологічну та аналітичну основу для дослідження українсько-російських відносин у Чорноморсько-Азовському регіоні. Водночас окремі складники проблеми — статус Криму і Севастополя, перебування Чорноморського флоту Російської Федерації, делімітація Азовського моря та Керченської протоки, Тузлинська криза та Харківські угоди — переважно досліджувалися як самостійні сюжети. Недостатньо розкритим залишається їхній взаємозв'язок у контексті політико-правових і військово-політичних механізмів російсько-українського протиборства за контроль над морем. Саме на подолання цієї дослідницької фрагментарності спрямовано пропонуване дослідження.

Методологія дослідження

Методологічну основу дослідження становлять системний, історико-генетичний, проблемно-хронологічний, порівняльно-правовий і структурно-функціональний методи.

Системний метод застосовано для розгляду політичних, правових, територіальних і військово-політичних чинників як взаємопов'язаних складників протидії за контроль над морем у Чорноморсько-Азовському регіоні.

Історико-генетичний метод використано для простеження виникнення та розвитку політико-правових механізмів російсько-українського протидії впродовж 1991–2014 рр., а проблемно-хронологічний — для визначення послідовності ключових етапів і подій та встановлення взаємозв'язків між ними.

Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення правових позицій України та Російської Федерації, аналізу нормативно-правових актів, міждержавних договорів і підходів сторін до врегулювання питань статусу морських просторів, державного кордону та перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України.

Структурно-функціональний метод використано для визначення місця та функцій окремих політико-правових, територіальних і військово-політичних інструментів у загальній системі російсько-українського протидії за контроль над морським простором.

Результати дослідження

Початковий етап формування політико-правових механізмів впливу Російської Федерації у Чорноморсько-Азовському регіоні був пов'язаний зі спробами перегляду статусу Автономної Республіки Крим і м. Севастополя. Після розпаду СРСР російське політичне керівництво зіткнулося з необхідністю адаптації до нової геополітичної реальності, за якої Україна отримала суверенітет над територіями, що мали важливе воєнно-стратегічне значення для забезпечення присутності Російської Федерації в Чорному морі. За цих умов питання належності Криму та Севастополя поступово перетворилося з історико-політичної дискусії на інструмент зовнішньополітичного впливу [1; 2].

Першими проявами такої політики стали рішення Верховної Ради Російської Федерації щодо правової оцінки передачі Кримської області до складу Української РСР у 1954 р. та визначення статусу м. Севастополя. 21 травня 1992 р. було ухвалено постанову Верховної Ради Російської Федерації № 2809-І «Про правову оцінку рішень вищих органів державної влади РРФСР щодо зміни статусу Криму, прийнятих у 1954 році» [8], а 9 липня 1993 р. — постанову № 5359-І «Про статус міста Севастополя» [9].

Зміст зазначених рішень виходив далеко за межі суто юридичної оцінки подій 1954 р. Фактично вони започаткували політику правового ревізійонізму щодо чинного територіального устрою та сформували систему політичних та інформаційних наративів, які надалі послідовно використовувалися Російською Федерацією для обґрунтування особливого статусу Криму та Севастополя. Серед них ключове місце посідали твердження про історичну належність Криму Росії, необхідність захисту прав російськомовного населення, особливу роль Російської Федерації як гаранта безпеки населення півострова, а також право його мешканців на самостійне визначення власного політичного майбутнього [1; 2].

Особливого значення зазначені процеси набували в контексті боротьби за контроль над морем. Крим і Севастополь були не лише об'єктами територіальних претензій, а й ключовими елементами забезпечення військово-морської присутності Російської Федерації у Чорноморському регіоні. На території півострова розміщувалися основні пункти базування Чорноморського флоту, об'єкти його матеріально-технічного забезпечення, ремонту та управління, а також елементи системи спостереження і контролю морського простору [10]. Географічне положення Криму забезпечувало вигідні умови для контролю морських

комунікацій, оперативного розгортання сил у Чорному морі та проєкції військово-морської могутності на суміжні регіони.

За таких умов питання статусу Криму і Севастополя безпосередньо пов'язувалося не лише з територіальними аспектами двосторонніх відносин, а й із перспективами збереження та розширення можливостей Російської Федерації щодо впливу на воєнно-політичну ситуацію в Чорному морі. Втрата контролю над зазначеними об'єктами могла б суттєво обмежити спроможності Російської Федерації підтримувати довгострокову військово-морську присутність у регіоні, тоді як їх збереження створювало передумови для подальшого посилення впливу на морський простір та перебіг регіональних безпекових процесів.

Таким чином, уже на початку 1990-х рр. Російська Федерація сформувала базові елементи політико-правової стратегії впливу у Чорноморсько-Азовському регіоні. Її сутність полягала в поєднанні правового ревізйонізму, інформаційно-політичного впливу та використання територіальних питань як інструменту зовнішньої політики. Надалі ці механізми були доповнені договірно-правовими та військово-політичними інструментами, що сприяло посиленню російського впливу в регіоні та переходу до активніших форм боротьби за контроль над морським простором [2; 10].

Важливим етапом розвитку російської політики у Чорноморсько-Азовському регіоні стало договірно-правове оформлення українсько-російських відносин у другій половині 1990-х рр. Після тривалого періоду політичних дискусій щодо статусу Криму, Севастополя та Чорноморського флоту сторони перейшли до врегулювання найбільш суперечливих питань шляхом укладення низки двосторонніх угод.

Ключове значення мав Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією, підписаний 31 травня 1997 р. і такий, що набрав чинності 1 квітня 1999 р. Документ закріплював принципи взаємної поваги суверенітету, територіальної цілісності та непорушності чинних кордонів. Відповідно до статей 2 і 3 сторони зобов'язалися поважати територіальну цілісність одна одної та підтвердили принцип непорушності спільного кордону [11]. Водночас питання делімітації морських просторів у Азовському морі та Керченській протоці залишалося невирішеним [3].

Питання правового статусу Азовського моря та Керченської протоки посідали особливе місце в системі політико-правових суперечностей між Україною та Російською Федерацією. Їхнє значення визначалося не лише особливостями географічного положення, а й важливою роллю у забезпеченні економічних, транспортних та воєнно-стратегічних інтересів обох держав [3].

Керченська протока є єдиним природним виходом з Азовського моря до Чорного моря та забезпечує доступ до міжнародних морських комунікацій. Через неї здійснювалося судноплавне сполучення з українськими портами Маріуполь і Бердянськ, важливими для експорту металургійної продукції, зерна та інших вантажів. Отже, контроль над режимом використання протоки мав одночасно економічне, транспортне й безпекове значення [3].

Після розпаду СРСР правовий статус Азовського моря та Керченської протоки залишався неврегульованим. На відміну від сухопутної ділянки державного кордону, розмежування морських просторів між Україною та Російською Федерацією не було завершено, що створювало можливості для різного тлумачення правового режиму використання акваторії та її ресурсів.

Позиції сторін щодо вирішення цієї проблеми суттєво відрізнялися. Україна послідовно виходила з необхідності проведення делімітації Азовського моря та Керченської протоки на основі загальновизнаних норм міжнародного права [16; 17], що передбачало визначення лінії державного кордону та чіткий розподіл прав і відповідальності сторін у морському просторі. Такий підхід був спрямований на усунення правової невизначеності та створення стабільної

договірної-правової основи для використання морських комунікацій, природних ресурсів і забезпечення безпеки судноплавства [12].

Натомість Російська Федерація віддавала перевагу збереженню особливого режиму використання Азовського моря та Керченської протоки як спільного внутрішнього морського простору двох держав [3]. Така позиція була відображена у ст. 5 Договору між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон, підписаного 28 січня 2003 р., який, однак, на момент кризи ще не набрав чинності [12, ст. 5]. Такий підхід давав змогу уникати остаточного міжнародно-правового розмежування акваторії та зберігати ширші можливості для впливу на порядок її використання. У результаті питання делімітації протягом тривалого часу залишалося предметом політичних дискусій і переговорів та не отримало остаточного вирішення.

Наявність принципових розбіжностей щодо правового статусу Азовського моря та Керченської протоки створювала передумови для виникнення кризових ситуацій у двосторонніх відносинах. Найгострішим проявом цих суперечностей стала криза навколо острова Коса Тузла восени 2003 р., яка засвідчила перехід від переважно політико-правового протистояння до практичних дій, спрямованих на зміну статус-кво [5; 6].

У вересні 2003 р. Російська Федерація розпочала будівництво дамби від Таманського півострова у напрямі українського острова Коса Тузла. Формально роботи пояснювалися необхідністю захисту узбережжя від ерозійних процесів, проте їхній характер, темпи виконання та напрям будівництва могли свідчити про наявність ширших політичних і стратегічних цілей. Просування дамби у напрямі української території створювало передумови для зміни фактичної ситуації в районі Керченської протоки та посилення російського впливу на один із ключових елементів морських комунікацій між Азовським і Чорним морями [5; 6].

Особливістю Тузлинської кризи стало те, що вона виникла не лише навколо самого острова як об'єкта територіальної належності, а й навколо питання контролю над акваторією Керченської протоки та режимом її використання. Фактично йшлося про спробу вплинути на майбутню конфігурацію розмежування морського простору та посилити переговорні позиції Російської Федерації у процесі врегулювання статусу Азовського моря і Керченської протоки.

Україна посилила прикордонну присутність, здійснила інженерне облаштування острова, застосувала дипломатичні заходи та продемонструвала готовність захищати власну територію. Це зупинило подальше просування дамби й сприяло поверненню сторін до переговорного процесу [6]. Водночас криза виявила вразливість регіональної безпеки та небезпеку збереження неврегульованих територіальних питань у морському просторі.

Завершальним етапом врегулювання кризи стало підписання 24 грудня 2003 р. Договору між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки. Документ визначив Азовське море та Керченську протоку як внутрішні води двох держав. Торговельні судна під прапорами третіх держав могли заходити в Азовське море і проходити Керченською протокою, якщо прямували до українського або російського порту чи поверталися з нього. Захід військових кораблів та інших державних суден третіх держав, що експлуатувалися в некомерційних цілях, допускався на запрошення або з дозволу однієї зі сторін, погодженого з іншою стороною [13].

Договір 2003 р. став компромісною формою врегулювання, однак не визначив проходження державного кордону в акваторії та не усунув невизначеності щодо остаточного розмежування морського простору [3; 13]. Збереження такого стану давало Російській Федерації можливість надалі використовувати питання режиму Азовського моря і Керченської протоки як інструмент політичного та безпекового впливу на Україну.

Після завершення Тузлинської кризи і до початку агресії у 2014 р. Російська Федерація не здійснювала відкритих спроб силового перегляду належності Криму чи режиму Азовського моря і Керченської протоки. Водночас збереження правової невизначеності в морських

просторах та військової присутності в Криму створювало умови для збереження російського впливу в Чорноморсько-Азовському регіоні [2; 7].

Показовим стало застосування сил Чорноморського флоту під час російсько-грузинської війни 2008 р. Кораблі Чорноморського флоту брали участь у блокуванні грузинського узбережжя, забезпеченні морських комунікацій і підтримці дій російського угруповання військ [2; 14]. Таким чином, угруповання, яке перебувало на території України на договірно-правових підставах, було використане для реалізації зовнішньополітичних і воєнних цілей Російської Федерації. Це виявило обмеженість механізмів українського контролю за діяльністю іноземного військового контингенту та потенційні ризики для безпеки України [2; 10; 14]. Події 2008 р. також можна розглядати як практичну апробацію застосування військової сили для досягнення політичних цілей на пострадянському просторі.

Наступним важливим етапом стало підписання 21 квітня 2010 р. Угоди між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, відповідно до якої строк його перебування було продовжено до 2042 р. Це рішення забезпечувало довгострокове збереження російської військової присутності в Криму та розширювало можливості впливу на безпекову ситуацію в Чорноморському регіоні [7; 15]. У ретроспективі поєднання правової невизначеності, російської військової присутності та можливостей впливу на режим судноплавства можна розглядати як сукупність чинників, що створили сприятливі умови для агресії 2014 р. і встановлення контролю над ключовими елементами морського простору регіону.

Обговорення

Отримані результати дають підстави розглядати російсько-українське протиборство за контроль над морем у Чорноморсько-Азовському регіоні впродовж 1991–2014 рр. не як сукупність ізольованих територіальних, правових і військово-політичних суперечностей, а як взаємопов'язаний процес трансформації регіонального безпекового середовища. Такий підхід розширює висновки попередніх досліджень, у яких кримське питання, діяльність Чорноморського флоту Російської Федерації, делімітація Азовського моря і Керченської протоки, Тузлинська криза та Харківські угоди переважно аналізувалися як окремі проблеми [1–7].

Результати дослідження узгоджуються з висновками Н. Рибак щодо значення кримського питання в українсько-російських відносинах 1990-х рр. [1] та Б. Левики щодо ролі Чорноморського флоту Російської Федерації у двосторонніх відносинах [2]. Водночас проведений аналіз дає змогу конкретизувати взаємозв'язок територіального та військово-морського вимірів проблеми. Статус Криму і Севастополя мав значення не лише як предмет політичних та юридичних суперечностей, а й як чинник, безпосередньо пов'язаний із можливістю довгострокового базування Чорноморського флоту та збереження військово-морської присутності Російської Федерації в регіоні.

Висновки І. Панченко щодо проблем делімітації Азовського моря та Керченської протоки [3] підтверджують значення тривалої правової неврегульованості морських просторів. Проведене дослідження дозволяє розширити цю правову проблематику через її включення до ширшого безпекового контексту. Невизначеність проходження морського кордону впливала не лише на міждержавні переговори, а й на можливості сторін щодо контролю морських комунікацій, режиму судноплавства та використання стратегічно важливих акваторій. Водночас сам факт неврегульованості не є достатнім доказом її цілеспрямованого створення як елементу заздалегідь сформованої стратегії. Тому коректніше говорити про використання наявної правової невизначеності як інструменту політичного та безпекового впливу, а не про доведене попереднє планування її створення.

Одержані результати також співвідносяться з дослідженнями О. Гапеевої, П. Гай-Нижника та В. Мараєва, які розкривають інформаційний, геостратегічний і воєнно-політичний

виміри Тузлинської кризи [4–6]. У межах запропонованого підходу події 2003 р. мають значення не лише як окремий територіальний конфлікт, а як прояв взаємозв'язку територіальної суперечки, неврегульованості морського кордону та боротьби за режим використання Керченської протоки. Водночас наявна джерельна база не дає достатніх підстав однозначно трактувати будівництво дамби як заздалегідь сплановану репетицію подій 2014 р. Така інтерпретація можлива лише як ретроспективна аналітична оцінка.

Окремого значення набувають результати щодо військової присутності Російської Федерації в Криму. Застосування сил Чорноморського флоту під час російсько-грузинської війни 2008 р. продемонструвало можливість використання угруповання, що базувалося на території України відповідно до двосторонніх угод, для реалізації російських військово-політичних цілей поза межами України [2; 10; 14]. У цьому контексті Харківські угоди 2010 р., досліджені П. Артимішиним крізь призму їх сприйняття українськими політичними, медійними та експертними середовищами [7], набувають додаткового значення як чинник довгострокового збереження російської військової присутності в Криму.

Таким чином, результати дослідження свідчать про доцільність розширеного трактування боротьби за контроль над морем. У досліджуваному випадку вона не зводилася до співвідношення військово-морських сил або безпосереднього застосування військової сили, а охоплювала політико-правові рішення, територіальні суперечності, договірні механізми, правову невизначеність і військову присутність. Саме їх взаємодія впливала на трансформацію воєнно-політичного балансу в Чорноморсько-Азовському регіоні.

Водночас причинний зв'язок між процесами 1991–2013 рр. та агресією Російської Федерації у 2014 р. потребує обережної інтерпретації. Встановлені у дослідженні чинники доцільно розглядати як умови та інституційні можливості, які могли бути використані під час подальшої ескалації, а не як безпосередні докази існування впродовж усього досліджуваного періоду єдиного наперед визначеного плану. Подальші дослідження доцільно спрямувати на аналіз архівних матеріалів, документів органів державного та військового управління, а також на порівняння Чорноморсько-Азовського кейсу з іншими регіональними конфліктами на пострадянському просторі.

Висновки

Аналіз формування передумов боротьби за контроль над морем у Чорноморсько-Азовському регіоні впродовж 1991–2014 рр. дав змогу дійти таких висновків. У зазначений період Російська Федерація послідовно використовувала політико-правові механізми, територіальні суперечності та правову невизначеність як інструменти посилення власного впливу в Чорноморсько-Азовському регіоні. Встановлено, що питання статусу Криму, Севастополя, Азовського моря та Керченської протоки розглядалися не ізольовано, а як взаємопов'язані складники військово-політичної присутності та розширення можливостей впливу на морські комунікації, режим судноплавства й баланс сил у регіоні.

З'ясовано, що неврегульованість правового статусу Азовського моря та Керченської протоки, а також відсутність остаточного міжнародно-правового розмежування морського простору створювали умови для використання правової невизначеності як інструменту впливу в процесі боротьби за контроль над морем. У цьому контексті Тузлинська криза 2003 р. та укладення Договору між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки стали важливими етапами трансформації політико-правових умов функціонування морського простору регіону та подальшого посилення російського впливу.

Встановлено, що збереження військової присутності Чорноморського флоту Російської Федерації в Криму, його застосування під час російсько-грузинської війни 2008 р. та продовження строку перебування на території України відповідно до Харківських угод 2010 р.

сприяли зміцненню російських позицій у Чорному морі та розширювали можливості впливу на ключові елементи морського простору Чорноморсько-Азовського регіону. У ретроспективі сукупність цих чинників можна розглядати як умови, що були використані Російською Федерацією під час подальшої ескалації та встановлення контролю над окремими ключовими елементами морського простору регіону.

Фінансування

Це дослідження не отримало конкретної фінансової підтримки.

Конкуруючі інтереси

Автори заявляють, що у них немає конкуруючих інтересів.

Використання штучного інтелекту

Мовне редагування, переклад, технічна перевірка тексту.

Список використаних джерел

1. Рибак Н. Б. Кримська проблема в українсько-російських міждержавних відносинах 1990-х рр. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. 2014. № 809. С. 89–97. URL: <https://ena.lpnu.ua/items/5dd7361c-36e5-47cf-ba1b-058190333b86> (дата звернення: 22.07.2026).
2. Левик Б. Чорноморський флот Російської Федерації в російсько-українських відносинах (пострадянський період). Схід. 2014. № 3 (129). С. 48–53. DOI: [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2014.3\(129\).25747](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2014.3(129).25747).
3. Панченко І. М. Проблеми делімітації Азовського моря та Керченської протоки. Часопис Київського університету права. 2020. № 3. С. 365–369. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2020.67>.
4. Гапеева О. Л. Інформаційно-пропагандистська кампанія Росії проти України під час конфлікту на острові Коса Тузла у 2003 році. Військово-науковий вісник. 2016. Вип. 25. С. 266–280. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0&image_file_name=PDF%2Fvnyv_2016_25_22.pdf&P21DBN=UJRN (дата звернення: 22.07.2026).
5. Гай-Нижник П. П. Загострення навколо острова Коса Тузла 2003 р. як складова геостратегічної операції Російської Федерації щодо оволодіння акваторією Азовського моря та окупації-анексії Криму. Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри : зб. наук. пр. Вип. 6. Херсон : ФОП Грінь Д. С., 2017. С. 86–93. URL: <https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2017doc.tuzla.php> (дата звернення: 22.07.2026).
6. Мараєв В. Р. Російсько-український конфлікт щодо о. Тузла (2003 р.). Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2024. Т. 35 (74), № 4. С. 82–87. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/4.13>.
7. Артимишин П. Харківські угоди 2010 року: візії політичних, медійних та експертних середовищ в Україні. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2020. Вип. 33. С. 194–213. DOI: <https://doi.org/10.33402/ukr.2020-33-194-213>.
8. Про правову оцінку рішень вищих органів державної влади РРФСР щодо зміни статусу Криму, прийнятих у 1954 році : постанова Верховної Ради Російської Федерації від 21 трав. 1992 р. № 2809-І. Ведомости Съезда народных депутатов Российской Федерации и Верховного Совета Российской Федерации. 1992. № 22. Ст. 1178. URL: <https://base.garant.ru/6314854/> (дата звернення: 22.07.2026).
9. Про статус міста Севастополя : постанова Верховної Ради Російської Федерації від 9 лип. 1993 р. № 5359-І. Ведомости Съезда народных депутатов Российской Федерации и Верховного

- Совета Российской Федерации. 1993. № 29. Ст. 1132. URL: <https://base.garant.ru/6310973/> (дата звернення: 22.07.2026).
10. Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України : від 28 трав. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_076 (дата звернення: 22.07.2026).
11. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією : від 31 трав. 1997 р. Офіційний вісник України. 1999. № 13. Ст. 46. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006 (дата звернення: 22.07.2026).
12. Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон : від 28 січ. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_157 (дата звернення: 22.07.2026).
13. Договір між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки : від 24 груд. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_205 (дата звернення: 22.07.2026).
14. Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Report. Vol. II. Brussels, 2009. P. 205–217. URL: https://www.mpil.de/files/pdf4/IIFFMCG_Volume_II1.pdf (date of access: 22.07.2026).
15. Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України : від 21 квіт. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_359 (дата звернення: 22.07.2026).
16. Про Основні напрями зовнішньої політики України : постанова Верховної Ради України від 2 лип. 1993 р. № 3360-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 37. Ст. 379.
17. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 груд. 1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057 (дата звернення: 22.07.2026);
18. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року : Закон України від 3 черв. 1999 р. № 728-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-14#Text> (дата звернення: 22.07.2026).

References

1. Rybak, N. B. (2014). Krymska problema v ukrainsko-rosiiskykh mizhderzhavnykh vidnosynakh 1990-kh rr. [The Crimean issue in Ukrainian-Russian interstate relations in the 1990s]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika". Derzhava ta armii, 809*, 89–97. <https://ena.lpnu.ua/items/5dd7361c-36e5-47cf-ba1b-058190333b86>
2. Levyk, B. (2014). Chornomorskyi flot Rosiiskoi Federatsii v rosiisko-ukrainskykh vidnosynakh (postradianskyi period) [The Black Sea Fleet of the Russian Federation in Russian-Ukrainian relations during the post-Soviet period]. *Skhid, 3(129)*, 48–53. [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2014.3\(129\).25747](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2014.3(129).25747)
3. Panchenko, I. M. (2020). Problemy delimitatsii Azovskoho moria ta Kerchenskoï protoky [Problems of delimitation of the Sea of Azov and the Kerch Strait]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava, 3*, 365–369. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2020.67>
4. Hapieieva, O. L. (2016). Informatsiino-propahandystska kampaniia Rosii proty Ukrainy pid chas konfliktu na ostrovi Kosa Tuzla u 2003 rotsi [Russia's information and propaganda campaign against Ukraine during the 2003 conflict over Kosa Tuzla Island]. *Viiskovo-naukovi visnyk, 25*, 266–280. https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0&img_file_name=PDF%2Fvuv_2016_25_22.pdf&P21DBN=UJRN
5. Hai-Nyzhnyk, P. P. (2017). Zahostrennia navkolo ostrova Kosa Tuzla 2003 r. yak skladova heostratehichnoi operatsii Rosiiskoi Federatsii shchodo ovolidinnia akvatoriieiu Azovskoho

- moria ta okupatsii-aneksii Krymu [Tensions around Kosa Tuzla Island in 2003 as a component of the Russian Federation's geostrategic operation aimed at gaining control over the Sea of Azov and the occupation and annexation of Crimea]. In *Pivden Ukrainy: Etnoistorychnyi, movnyi, kulturnyi ta relihiinyi vymiry* [Southern Ukraine: Ethnohistorical, linguistic, cultural and religious dimensions] (Issue 6, pp. 86–93). FOP Hrin D. S. <https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2017doc.tuzla.php>
6. Maraiev, V. R. (2024). Rosiisko-ukrainskyi konflikt shchodo o. Tuzla (2003 r.) [The Russian-Ukrainian conflict over Tuzla Island (2003)]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Istorychni nauky*, 35(74), 4, 82–87. <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/4.13>
 7. Artymyshyn, P. (2020). Kharkivski uhody 2010 roku: Vizii politychnykh, mediinykh ta ekspertnykh seredovyschch v Ukraini [The 2010 Kharkiv Agreements: Perceptions of political, media and expert circles in Ukraine]. *Ukraina: Kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 33, 194–213. <https://doi.org/10.33402/ukr.2020-33-194-213>
 8. Verkhovna Rada of the Russian Federation. (1992). *Pro pravovu otsinku rishen vyshchykh orhaniv derzhavnoi vlady RRFSSR shchodo zminy statusu Krymu, pryiniatykh u 1954 rotsi: Postanova vid 21 travnia 1992 r. No. 2809-I* [On the legal assessment of decisions of the highest state authorities of the RSFSR concerning the change in the status of Crimea adopted in 1954: Resolution No. 2809-I of May 21, 1992]. *Vedomosti Syezda narodnykh deputatov Rossiyskoy Federatsii i Verkhovnogo Soveta Rossiyskoy Federatsii*, 22, Art. 1178. <https://base.garant.ru/6314854/>
 9. Verkhovna Rada of the Russian Federation. (1993). *Pro status mista Sevastopolia: Postanova vid 9 lypnia 1993 r. No. 5359-I* [On the status of the city of Sevastopol: Resolution No. 5359-I of July 9, 1993]. *Vedomosti Syezda narodnykh deputatov Rossiyskoy Federatsii i Verkhovnogo Soveta Rossiyskoy Federatsii*, 29, Art. 1132. <https://base.garant.ru/6310973/>
 10. Ukraine & Russian Federation. (1997, May 28). *Uhoda mizh Ukrainoiu i Rosiiskoiu Federatsiieiu pro status ta umovy perebuvannia Chornomorskoho flotu Rosiiskoi Federatsii na terytorii Ukrainy* [Agreement between Ukraine and the Russian Federation on the status and conditions of the presence of the Black Sea Fleet of the Russian Federation on the territory of Ukraine]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_076
 11. Ukraine & Russian Federation. (1997, May 31). *Dohovir pro druzhbu, spivrobitnytstvo i partnerstvo mizh Ukrainoiu i Rosiiskoiu Federatsiieiu* [Treaty on friendship, cooperation and partnership between Ukraine and the Russian Federation]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, 13, Art. 46. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006
 12. Ukraine & Russian Federation. (2003, January 28). *Dohovir mizh Ukrainoiu i Rosiiskoiu Federatsiieiu pro ukrainsko-rosiyskyi derzhavnyi kordon* [Treaty between Ukraine and the Russian Federation on the Ukrainian-Russian state border]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_157
 13. Ukraine & Russian Federation. (2003, December 24). *Dohovir mizh Ukrainoiu ta Rosiiskoiu Federatsiieiu pro spivrobitnytstvo u vykorystanni Azovskoho moria i Kerchenskoï protoky* [Treaty between Ukraine and the Russian Federation on cooperation in the use of the Sea of Azov and the Kerch Strait]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_205
 14. Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. (2009). *Report* (Vol. 2, pp. 205–217). https://www.mpil.de/files/pdf4/IIFFMCG_Volume_II1.pdf
 15. Ukraine & Russian Federation. (2010, April 21). *Uhoda mizh Ukrainoiu ta Rosiiskoiu Federatsiieiu z pytan perebuvannia Chornomorskoho flotu Rosiiskoi Federatsii na terytorii Ukrainy* [Agreement between Ukraine and the Russian Federation on matters related to the presence of the Black Sea Fleet of the Russian Federation on the territory of Ukraine]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_359

16. Verkhovna Rada of Ukraine. (1993). *Pro Osnovni napriamy zovnishnoi polityky Ukrainy: Postanova vid 2 lypnia 1993 r. No. 3360-XII* [On the main directions of Ukraine's foreign policy: Resolution No. 3360-XII of July 2, 1993]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 37, Art. 379.
17. United Nations. (1982, December 10). *United Nations Convention on the Law of the Sea*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057
18. Verkhovna Rada of Ukraine. (1999). *Pro ratyfikatsiiu Konventsii Orhanizatsii Obiednanykh Natsii z morskoho prava 1982 roku ta Uhody pro implementatsiiu Chastyny XI Konventsii Orhanizatsii Obiednanykh Natsii z morskoho prava 1982 roku: Zakon Ukrainy vid 3 chervnia 1999 r. No. 728-XIV* [On ratification of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 1982 and the Agreement relating to the implementation of Part XI of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 1982: Law of Ukraine No. 728-XIV of June 3, 1999]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-14#Text>

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons «Attribution» 4.0.